

<https://helda.helsinki.fi>

Kokemus ja historia

Miettinen, Timo Pekka Antero

2015-08-11

Miettinen , T P A 2015 , ' Kokemus ja historia ' , Ennen ja nyt : historian tietosanomat , Nro 2015/2 . < <http://www.ennenjanyt.net/2015/08/kokemus-ja-historia/> >

<http://hdl.handle.net/10138/233222>

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Ennen ja nyt - Historian tietosanomat

Kokemus ja historia

Kirjoittanut Timo Miettinen
Julkaistu 2015-08-11 11:08:29

David Carr: *Experience and History: Phenomenological Perspectives on the Historical World*. Oxford: Oxford University Press, 2014. ISBN: 978-0-19-937765-7, 256 sivua.

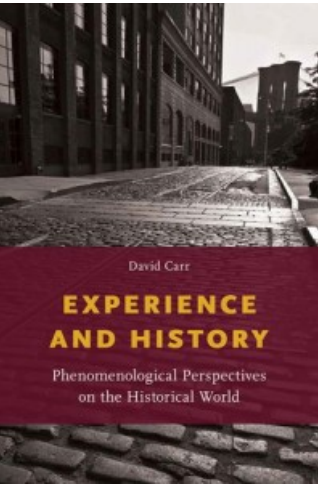
Kiinnostus historian kielellisyyttä ja narratiivisuutta kohtaan on yksi keskeisimmistä viime vuosikymmenten historianfilosofiaa luonnehtivista piirteistä. Filosofissa 1800—1900-lukujen taitetta on pitkään totuttu pitämään Richard Rortya seuraten "kielellisen käänteen" aikakautena, joka nosti esin kielellisten representaatioiden aseman todellisuuden ja kokemuksen rakentumisessa. Varsinkin Hayden Whiten *Metahistory* (1973) vakinnutti kielellisen käänteen ajatuksen myös historian tutkimiseen ja metodologiaan. Analyysin mukaisesti varsinkin 1700—1800-lukujen klassinen historian teoria nojasi vahvasti ennalta omaksuttuihin narratiivisiin malleihin, jotka koskivat tapahtumien kulkua ja päämääriä. Nämä mallit puolestaan heijastivat erilaisia poliittisia, ideologisia ja maailmankatsomuksellisia taustoja. Kuten monet näistä teoreetikoista itsekin auliisti myönsivät, historian tehtävänä ei ollut puhdas tosiseikkojen kuvaus vaan suostuttelu, vakuuttelu ja toteutuneen historian oikeuttaminen. Immanuel Kantia mukaillen, modernin historianfilosofian ytimessä on merkityksellisen suunnitelman löytäminen "olentoille, joilta tämä suunnitelma itseltään puuttuu".

Historiasta tuli inhimillisen vapautumisen teologiaa — tai Karl Löwithin analyysia seuraten: pelastushistoriaa.

Klassisessa historianfilosofiassa kokemus, historian aktuaalinen todistaminen, ei noussut keskeiseen asemaan. G.W.F. Hegelin mukaan suora historiallinen kokemus oli ymmärrettävä lähtökohtaisesti pinnallisena heijastumana historian todellisesta dynamiikasta, maailmanhengen kehityksestä. Järjen viekkaus ja historian ironia olivat välineitä historialliselle kokemukselle ominaisen mielettömyyden käsittelemiseksi: vaikka toteutunut historia onkin intohimojen, väkivallan ja käsitättämättömän epäoikeudenmukaisuuden leimaamaa, on sen ytimessä tarina, joka viime kädessä varmistaa historian oikeudenmukaisuuden.

David Carr on yhdysvaltalainen filosofi, jonka viimeisin teos *Experience and History: Phenomenological Perspectives on the Historical World* (2014) pyrki nostamaan kokemuksen historian teorian keskiöön. Fenomenologisen filosofian traditiosta ponnistava Carr tunnetaan erityisesti historiallisuuden ja ajallisuuden teemojen keskeisenä ajattelijana, mutta myös opettajansa Paul Ricoeurin ajatusten — erityisesti kokemuksen ja persoonan "narratiivisen" rakentumisen — edelleenkehittäjänä. *Experience and History* kiinnittyikin läheisimmin vuonna 1986 ilmestyneeseen teokseen *Time, Narrative, and History*, joka analysoi historiallisen kokemuksen syntyä Edmund Husserlin tietoisuuden ajallisuutta käsittelevien analyysien pohjalta. Uudessa kirjassaan Carr jatkaa tätä suuntausta, mutta kytee sen entistä vahvemmin kulttuurin, yhteisöllisyyden ja sukupolvisuuden teemoihin.

Kirjan kenties keskeisin ja samalla provokatiivisin ajatus on, että historia — erityisesti modernissa maailmassa — on tullut erottamattomaksi osaksi tietoisuuttamme ja toimintaamme. Historiaa ei enää lueta tai tulkita, vaan se myös koetaan suoraan historiallisesti merkittävien tapahtumien yhteydessä. Carr argumentoi erityisesti Frank Ankersmitin tunnetuksi tekemää ajatusta vastaan, jonka mukaan historiallisen ilmiön tai kokemuksen tunnistaminen on aina välttämättä retrospektiivistä, taaksepäin katsovaa. Oma aikamme, jota Carr hieman vanhahtavasti luonnehtii "television aikakaudeksi", on kaikelle ulottuvan simultaanisuuden aikaa, joka vyöryy eteemme jatkuvien historiallisten tapahtumien ja käännekohtien kenttänä.



Ajatellaanpa vaikka taloudellisten ja turvallisuuspoliittisten "kriisien" jatkumoa, jotka jatkuvasti ohjaavat kokemustamme tulkitsemaan yksittäisiä tapahtumia historian käännekohtina tai ratkaisupisteinä. Berliinin muurin murtuminen ja kaksoistornien sortuminen vuonna 2001 ovat Carrin mukaan esimerkkejä tapahtumista, joiden historiallinen vaikuttavuus on ollut suoraa ja välitöntä. Juuri tällaiset tapahtumat, jotka luovat yhteisöjä ja perustavat uusia aikakausia, toimivat pohjana Carrin keskeiskäsitteelle, "historialliselle kokemukselle" (*historical experience*). Parhaiten tällaisia kokemuksia luonnehtiikin tunne historian "siipien havinasta", siitä, että todistamme parhaillaan historiallisten voimien vyörymistä tai historian itsensä tapahtumista.

Voidaan toki kysyä, tavoittavatko Carrin lempiesimerkit — Berliinin muurin murtuminen (9.11.) ja Yhdysvaltain terrori-iskut (11.9.) — erityisen hyvin suoran historiallisen kokemuksen ehtoja. Vaikka molempia tapahtumiakin luonnehti kaikille (läntiseen) maailmaan ulottuva simultaanisuus, ei näiden tapahtumien historiallinen konteksti ollut missään nimessä yksiselitteinen. Berliinin muurin murtuminen ei luonnollisesti merkinnyt kylmän sodan päättymistä, vaikka tapahtumalla olikin keskeinen osa eurooppalaisessa historiassa. Syyskuun 11. päivän terrori-iskussa historiallinen narratiivi oli tätäkin vaikeammin koettavissa, sillä iskujen tekijät olivat aluksi tuntemattomia ja Osama bin Ladenkin "tunnusti" virallisesti syyllisyytensä vasta 2004. Kaikialle ulottuvasta mediapresenssistä huolimatta iskut koettiin nimenomaan kilpailevien teorioiden, selitysten ja historiallisten kehityskulkujen valossa — aina Oklahoma Cityn pommiskun (1995) kopioinnista villempiin teorioihin CIA:n osallisuudesta. Se tosiasia, että iskut muuttivat merkittävällä tavalla niin kulttuurista mielenmaisemaa, kansainvälisen oikeuden arvostusta kuin vaikkapa lentoturvallisuuden käytäntöjä, syntyi ilmeisvästi tapahtumien jälkeen. Carrin oma tulkinta, jonka mukaan iskut olivat "pääteipiste Yhdysvaltain hegemonialle ja haavoittumattomuudelle maailman ainoana supervaltiona" (s. 61), on joko väärä tai yksiselitteisesti naiivi. Voidaan perustellusti väittää, että nimenomaan täysin poikkeukselliset vastatoimet — sota terrorismia vastaan niin Afganistanissa, Irakissa kuin kotimaassakin — vahvistivat Yhdysvaltain asemaa sotilaallisena supervaltana.

Osuimmillaan Carr onkin käsitteellisessä ja aatehistoriallisessa analyysissa, siis filosofina. Kirjan ensimmäinen luku "The Varieties of Experience" tarjoaa tiiviin mutta mielenkiintoisen katsauksen kokemuksen käsitteen genealogiasta saksalaisesta idealismista fenomenologiaan. Kuten Carr esittää, juuri kokemuksen ajallisuuden ymmärtäminen vaivasi saksalaista idealismia seurannutta uskantilaista perinnettä, joka kritisoi edeltäjiään liiallisesta kiinnittymisestä nykyhetkeen. Kokemuksen dynaamisuus, sen ajallinen ja muuttuva luonne, nousi keskeiseksi teemaksi varsinkin 1800-luvun hermeneuttisessa filosofissa, etenkin Wilhelm Diltheyn (1833—1911) tuotannossa. Husserlin fenomenologiset analyysit jatkoivat tätä kehitystä pyrkimällä osoittamaan aikatietoisuuden keskeisen aseman kokemuksessa. Fenomenologiselle perinteelle historia ei rajoittunut yksinomaan narratiiveihin tai muistamiseen, vaan siitä tuli tietoisuuden hahmotumista itseään määrittelevä piire.

Kuten Carr esittää, Husserlin ja Heideggerin taipumus käsitellä historiaa lähtökohtaisesti kokemuksen ja sen aikatietoisuuden ilmiöinä on kuitenkin ongelmallinen. Vaikka Carrin luenta fenomenologeista on tässä kohtaa yksinkertaistava, hänen johtopäätöksensä ovat oikeutettuja. Historiallisen kokemuksen ymmärtämiseksi pelkkä keskittyminen ajallisuuteen ei riitä, vaan tarkasteluun on otettava intersubjektiivisuuden, kulttuurin ja maantieteellisen levittäytymisen kysymykset. Historia tulee Carrin mukaan osaksi kokemustamme juuri monikon ensimmäisen persoonan muodossa — yhteisönä ja traditioina, joihin kuulumme. Ihmisen tietoisuus omasta rajallisuudestaan on keskeinen osa tällaisen yhteisöllisyyden muodostumista, sillä vasta se avaa näkyvän aikaan jollain häntä ei ole. Ja juuri tämän poissaolevan menneisyyden välittyminen muodostaa historiallisen kokemuksen ytimen.

Historia ja sen kokeminen tulee siis Carrin mukaan mahdolliseksi yhteisöllisyyden ansiosta: "Juuri me-suhteen kautta historiallinen kokemus astuu suoraan elettyyn kokemukseemme ja tulee osaksi identiteettiämme" (s. 55). Mutta samalla historia itse muokkaa jatkuvasti tätä jaettua kokemusta erilaisten murosten, kriisien ja käännekohtien kautta. Martin Heideggeria seuraten Carr nimittää tällaisia muroksia historiallisiksi "tapahtumiksi" (*event*), jotka aktiivisesti muokkaavat yhteisöllisesti jaettua todellisuutta. Esimerkiksi suomalaiset eivät ainoastaan kokeneet talvi- ja jatkosotaa kansana, vaan nämä tapahtumat aktiivisesti muokkasivat ja loivat sitä yhteisöllisyyttä, jota nykyään suomalaisuudella tarkoitetaan. Tässä kohtaa Carr tuleeikin lähelle ranskalaisfilosofi Alain Badiouta, jonka mukaan "uskollisuus tapahtumalle" on keskeinen osa poliittisten yhteisöjen muodostumista.

Erityisesti tästä syystä monet jälkistrukturalistiset ajattelijat kuten Michel Foucault ovat päätyneet hylkäämään subjektin käsitteen teoreettisena työkaluna. Jos persoonamme ja identiteettimme ovat todella pohjiaan myöten historian muokkamia, ajatus Kantin tarkoittamasta transsendentaalisesta, yliajallisesta subjektista on joko väärä tai yksinkertaisesti hedelmätön. Klassinen fenomenologia, joka perinteisesti sijoitetaan osaksi transsendentaalisen ajattelun traditiota, olisi näin hedelmätön lähtökohta subjektin radikaalin historiallisuuden ja kontekstisidonnaisuuden ymmärtämiseksi.

Carrin päätyttyä kuitenkin toisiin johtopäätöksiin. Hän puolustaa historiallisen kokemuksen luonnetta "pysyvänä mahdollisuutena maailmassamme — siinä, mitä voisimme nimittää elämän ontologiaksi" (s. 63). Argumentin mukaan historiallinen kokemus — tai kokemuksen historiallisuus — ei ole ristiriidassa yleispätevyyteen tai universaalisuuteen pyrkivän transsendentaalisen

ajattelun kanssa. Toisaalta Carr korostaa historiallisen kokemuksen erityistä asemaa juuri simultaanisuuteen perustuvalla modemilla ajalla. Tiedotusvälineet ja internet näyttävät peruuttamattomasti muuttaneen myös niitä yhteisöllisyyden muotoja, joiden kautta olemme kosketuksissa historian tapahtumiseen. Jürgen Habermasin ja Benedict Andersonin ajattelua mukaillen, modemia yhteisöllisyyttä hallitsee tiedotusvälineiden vuoksi erityinen kuvittelukyky, joka kykenee yhdistämään muuten toisistaan irrallisia elämänpiirejä ja luomaan maantieteestä riippumattomia identiteettejä.

Kuten Carr esittää kirjan kuudennessa luvussa "Phenomenologists on History", tämä jännite transsendentaalisuuden ja historiallisuuden välillä oli yksi Husserlin fenomenologiaa luonnehtivista piirteistä. Husserl kritisoi uransa loppuun saakka sellaista historiallista relativismia, jonka pyrkimyksenä oli palauttaa filosofinen analyysi yksinomaan eri historiallisia aikakausia tutkivaksi ilmiöksi — siihen, mitä Dilthey kutsui "maailmankuvien filosofiaksi". Samalla Husserlin lähtökohdat olivat loppuun saakka konkreettisuuden ihanteessa, mikä tarkoitti myös sitoutumista kokemuksen historiallisiin, sosiaalisiin ja kulttuurisiin ulottuvuuksiin ja niiden analyysiin. Käsitys transsendentaalisesta subjektista oli sovitettava yhteen historian kanssa.

Tämä pyrkimys olikin keskeinen osa Husserlin myöhäistuotannossa esitetyn "geneettisen fenomenologian" tavoitteita. Ajallinen dynamiikka ja historiallisuus oli nähtävä osana transsendentaalisen subjektin rakentumista — subjektin, joka ei Kantin näkemyksen tavoin ollut yksinomaan looginen periaate, vaan ruumiillinen, sosiaalinen ja maailmallinen olento. Juuri historian ja kulttuuristen kontekstien yhteensovittaminen transsendentaalisen analyysin kanssa muodostui yhdeksi fenomenologian keskeisimmistä päämääristä, jota varsinkin Heidegger ja Maurice Merleau-Ponty radikalisoivat omalla tavallaan. Ja tästä radikaaliudesta muistuttaminen on myös Carrin kirjan keskeisiä pyrkimyksiä.

Mutta josteoksen johtopäätökset ovat lähinnä puhtaan filosofisia, mitä Carrin kirja voi tarjota historian tutkijalle? Nähdäkseni se voi ainakin muistuttaa sitä tosiasiaa, että tietoisuus historiasta ei ole kiinnittynyt yksinomaan kertomuksiin tai kirjoihin, vaan se on pohjimmiltaan yhteydessä varsin arkipäiväisiin kokemuksiin ja yhteisöllisen jakamisen muotoihin. Historia ei ole yksinomaan akateemisen tutkimuksen vaalima tulinta menneisyydestä vaan aktiivisesti jotain, joka muokkautuu vastavuoroisessa suhteessa erilaisiin yhteisöihin, elämän- ja kulttuuripiireihin. Historian ilmeneminen ei myöskään ole ajatonta, vaan se on kytköksissä erilaisiin sosiaalisen vuorovaikutuksen tapoihin ja tekniikoihin. Maailmankuvien ja sosiaalisten todellisuuksien pirstoutuminen johtaa tästä syystä myös historioiden eriytymiseen, mikä mahdollistaa myös uudella tavalla historian välineellistämisen. Kenties historia ei ole ollut koskaan vapaa erilaisista käytännöllisistä pyrkimyksistä — myyttien vaalimisesta kansakuntien rakentamiseen —, mutta varsinkin simultaanisuuden aikakaudella tämä välineellistäminen on monin verroin tehokkaampaa, nopeampaa ja samalla myös potentiaalisesti vaarallisempaa.

Ja kenties historian filosofian suurena haasteena ei ole niinkään perinteisen universaalihistorian tukahduttava vaikutus, vaan nimenomaan ajatus historiasta yksinomaan paikallisyhteisöjen tai erilaisten ryhmien sisäisinä narratiiveina. Jos kaikki historia on vain mikrohistoriaa, mitä tapahtuu sellaiselle kriittiselle ajattelulle, jonka kohteena on esimerkiksi koko eurooppalainen yhteisö tai ihmiskunta sinänsä?

Kirjoittaja toimii tutkijatohtorina Helsingin yliopiston Eurooppa-tutkimuksen verkostossa.

